

**OD „MÝTU REZISTENCE“
KE „SKŘÍNI HANBY“.
NEPOTRESTANÉ VÁLEČNÉ ZLOČINY
V ITÁLII (1945–2005)**

KERSTIN VON LINGEN

Předseda italské vlády Silvio Berlusconi naznačil, jak nahlíží na národní dějiny, když v rozhovoru pro britský *Spectator* v srpnu 2003 charakterizoval Mussoliniho jako „neškodného“ a fašistické vyhnanecké tábory přirovnal k „letním táborem“.¹ Vyvolal tím veřejné pobouření v italském i mezinárodním tisku. V následující diskuzi se ovšem ukázalo, že Berlusconi v žádném případě nezastával ojedinělý názor, ale že si byl vědom podpory, které se mu dostávalo od většiny jeho krajanů, zlehčoval-li fašismus ve srovnání s monstrózním nacionálně-socialistickým bratrem. Od roku 1945 se v Itálii vytvořila taková kultura vzpomínání (*Erinnerungskultur*), která se s oporou v antifašistickém mýtu – základním kameni poválečného italského státu – po celá desetiletí vyhýbala tomu, aby odlišila vlastní podíl na válečném dění, okupačním teroru a válečných zločinech od německé účasti. To vše s pozhledáním italských politických stran. Je proto užitečné prozkoumat tento pokřivený obraz přesněji.

V italských vzpomínkách na druhou světovou válku hrálo určující roli již od roku 1945 neustálé srovnávání s Německem, partnerem Itálie v rámci Osy. Obě země lze ovšem porovnávat nejen na základě jejich válečného spojení, ale i z hlediska velmi podobných podmínek, za nichž se staly

---

¹ Rozhovor vyšel nejprve anglicky v *The Spectator* (27. 8. 2003). Citovány jsou italské překlady otištěné v novinách *La Repubblica* (12. 9. 2003): Berlusconi choc su Mussolini (G. Luzzi) a *Corriere della sera* (13. 9. 2003): Cavaliere, ripassì un pò la storia (P. Franchi).

součástí poválečného uspořádání Evropy.² Itálie i Německo patřily k poraženým, musely si proto vytvořit novou národní identitu, stejně jako byly po určitou dobu obsazeny Spojenci. Význam, který připadl politickým stranám při hledání konsenzu, na němž měl být založen poválečný stát, byl za této situace mimořádný.

Vzpomínání se pohybuje ve dvou rovinách. První z nich představuje historické zpracování faktů a způsob, jakým je vnímá veřejnost, politika a tisk. Druhou rovinu tvoří v obou zemích instrumentalizace vzpomínek. Téměř po padesát let určoval v Itálii veřejný život a politickou kulturu „mýtus rezistence“ (Resistenza-Mythos), zatímco v Německu byly až do devadesátých let minulého století vzpomínky na druhou světovou válku utvářeny legendou o čisté válce na italské frontě.

Tyto konstrukty ztratily svůj sjednocující vliv důsledkem politických převratů, které provázely zhroucení sovětského komunismu a spřátelených komunistických stran v ostatních evropských zemích, stejně jako znovusjednocení Německa po roce 1990. Opětovné nalezení vyšetřovacích spisů v roce 1994 v takzvané „skříni hanby“ a soudní procesy, jež byly v Římě opožděně vedeny s válečnými zločinci Priebkem, Hassem a Engelem, podnítily nejen nové hodnocení italského odboje, ale daly rovněž novou úroveň vztahům mezi Itálií a Německem.

Ráda bych předeslala několik poznámek. Vzpomínání na válku spočívá z velké části v uznání obětí války a válečných zločinů. Z tohoto důvodu se přikládá počtu obětí a především definici skupin obětí zcela konkrétní význam. Porovnatelnost obou totalitních režimů, německého a italského, vybízí k diskuzi především o antisemitismu, respektive pronásledování židů a o válečných zločinech spáchaných za okupace. Ve svém příspěvku proto nejdříve vymezím skupiny obětí a zmíním jejich přibližné počty, dále zrekapituluji pokrok v bádání v obou zemích a zatřetí analyzuji, jak je instrumentalizováno vzpomínání na druhou světovou válku v Itálii.

Problematika pronásledování židů hraje v italské národní kultuře vzpomínání jen okrajovou roli. Objevuje se především v románové podobě ve zprávách sepsaných přeživšími oběťmi nebo jejich italskými zachránci. Je historicky doloženo, že bylo zavražděno 7300 italských židů, většina z nich po deportaci římského ghetta do koncentračního tábora Osvětim. S pou-

---

² Viz dobrá přehledová práce Joachima Starona, *Fosse Ardeatione und Marzabotto. Deutsche Kriegsverbrechen und Resistenza*, Paderborn 2002, s. 207.

kazem na skutečnost, že tyto oběti zemřely na území spravovaném Němci, zůstává dodnes nezodpovězená otázka, do jaké míry se na vyčleňování a pronásledování židovských spoluobčanů podílely italské organizace. Výzkum v této oblasti byl zahájen až v posledních letech.

Vzhledem k otázkám, jež si klademe, je však přínosnější zaměřit se na téma, které zaujímá v národním vzpomínání zásadnější význam – na debatu o válečných zločinech, vyvolanou po roce 1945. Jedná se přitom z větší části o zločiny, jež spáchali Němci na Italech. I zde je nutno podotknout, že podrobné studie věnované italským válečným zločinům na Balkáně, v Řecku a při dobovačných bojích v Etiopii a Libyi vyšly teprve v posledních letech. Italská okupační politika si vyžádala podle prvních hrubých odhadů přibližně 60 000 obětí.³ Přitom je třeba zdůraznit, že vedle útoků na civilní obyvatelstvo se především v Africe experimentovalo s jedovatým plynem.⁴ Naproti tomu v Itálii docházelo z německé strany od začátku léta 1944, kdy se dal wehrmacht na ústup, k válečným zločinům, jimž je v obou zemích vyhrazeno ve vzpomínkách na válku značné místo. Gerhard Schreiber vypočítal z denních hlášení o ztrátách wehrmachtu 6049 mrtvých mezi německými vojáky a 52 237 obětí z řad partyzánských bojovníků.⁵ Giorgio Rochat došel na základě podkladů z archivu odboje k údaji o 40 000 zabitých odbojářích.⁶ Počet civilních obětí během německé okupace v letech 1943 až 1945 činil zhruba 9200 žen, dětí a starců.

V první části mého příspěvku bude zkoumána politická kultura Itálie po roce 1945 s ohledem na sílu působení mýtu o odboji. Nedostatečné vypořádání se s německým pachateli patří mezi významné aspekty kultury vzpomínání. V Itálii vyústilo toto nepotrestání v rehabilitaci Německa jako starého partnera v rámci Osy a na německé straně vedlo k mýtu o „čisté válce na italské frontě“, jak hodlám doložit v druhé části svého příspěvku.

---

³ Giorgio Rochat, *Una ricerca impossibile. Le perdite italiane nella seconda guerra mondiale*, in: *Storia Contemporanea* 201 (1995), s. 687–700, zde s. 691.

⁴ *Die Zeit* (21/2003): Lybien, verheißenes Land. Völkermord im Wüstensand: Über dreißig Jahre dauerte die Terrorherrschaft der Italiener in Nordafrika. Im Mai 1943 ging sie zuende (Aram Mattioli).

⁵ Gerhard Schreiber, *Partisanenkrieg und Kriegsverbrechen der Wehrmacht in Italien 1943 bis 1945*, in: *Repression und Kriegsverbrechen. Die Bekämpfung von Widerstands- und Partisanenbewegungen gegen die deutsche Besatzung in West- und Südeuropa*, Berlin 1997, s. 93–129, zde s. 199 n.

⁶ G. Rochat, *Ricerca impossibile*, s. 698.

I. Mýtus rezistence a „skříň hanby“

Itálie, která se bezpochyby dopustila kvantitativně méně zločinů, zůstávala po léta ve vědeckých srovnáních podivuhodně bezbarvá. Oproti tomu byl osvobozenec boj proti německé okupaci – *resistenza* – povýšen na národní mýtus a dodnes je všudypřítomný v italském veřejném diskurzu. Otázkou zůstává, jestli nemělo přílišné zdůrazňování italských obětí odboje kompenzovat připomínku obětí vlastních opatření a zda nemá tento pokřivený obraz podporu například v zahraničí. Ovšem nejprve je třeba ozřejmit význam „mýtu rezistence“ pro politickou kulturu Itálie, a to analyzováním několika příkladů jeho instrumentalizace.

Mýtus o rezistenci sloužil v poválečné Itálii jako zakládající mýtus demokratického státu. Tvrdil, že se nová Itálie sama osvobodila od fašismu a nacistické okupace, a neptal se jednotlivce, čím se zabýval v letech okupace. Tento mýtus působil jako jednotící prvek ve společnosti, jejíž zemi během okupace téměř rozvrátila občanská válka. Mýtus o národním osvobozenec hnutí tak dal možnost i bývalým fašistům a kolaborantům, kteří unikli politickým čistkám,⁷ aby prohlásili svoji protiněmeckou angažovanost v posledních dnech války za akt odboje. Tím se zařadili mezi ty, kteří se z politických důvodů podíleli na osvobození Itálie již od roku 1943.

Z tohoto zakladatelského mýtu se vyvinula interpretační linie válečné minulosti, jež demonizovala Německo, partnera v rámci Osy, a zlehčovala závažnost italského fašismu. Tento pohled předurčila spojenecká propaganda,⁸ jejíž interpretaci ochotně převzala po roce 1945 italská média, politici a intelektuálové. Politickým cílem takovéto polarizace byl návrat Itálie do společenství svobodných států na základě úplného odvratu od bývalého válečného spojence.⁹ Zdůrazňování brutality, kterou Němci používali vůči italským partnerům, bylo zcela zásadní pro takovéto chápání italského odboje. Jeho projevem se stal kult vytvořený kolem vzpomínkového

⁷ Hans Woller, *Der Rohstoff des kollektiven Gedächtnisses. Die Abrechnung mit dem Faschismus in Italien und ihre erfahrungsgeschichtliche Dimension*, in: C. Cornelissen/ L. Klinkhammer/ W. Schwendtker (edd.), *Erinnerungskulturen. Deutschland, Italien und Japan seit 1945*, Frankfurt 2003, s. 67–76, zde s. 71.

⁸ Hans Woller, „Ausgebliebene Säuberung?“ *Die Abrechnung mit dem Faschismus in Italien*, in: Klaus-Dietmar Henke/ Hans Woller (edd.), *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, München 1991, s. 159.

⁹ Filippo Focardi, *Gedenktage und politische Öffentlichkeit in Italien 1945–1995*, in: C. Cornelissen/ L. Klinkhammer/ W. Schwendtker (edd.), *Erinnerungskulturen. Deutschland, Italien und Japan seit 1945*, Frankfurt 2003, s. 210–221, zde s. 220.

místa Fosse Ardeatine v Římě, národního památníku 335 obětí německé odplaty za atentát, jenž spáchaly komunistické odbojové skupiny na Via Rasella.

Antifašismus sloužil jako zakládající konsenzus italských politických stran, byl však překryt antikomunistickým paradigmatem poté, co Itálie podepsala se Spojenci roku 1947 mírovou smlouvu a došlo k vyostření studené války. Komunistická strana Itálie (PCI) byla největší komunistickou stranou na Západě, a tudíž se protiklad Východ-Západ projevil v italském politickém klimatu bezprostředně.¹⁰ Zřetelně se to ukazovalo při slavnostních projevech, pronášených u příležitosti národních památných dnů, zvláště 25. dubna na „den osvobození“. Konzervativní strany využívaly této události, aby poukázaly na příspěvek „svých“ odbojářů k osvobození, ohlásily budoucí boj proti jakémukoliv typu totalitarismu, a tak zdůraznily svůj vlastní antikomunismus. Oproti tomu komunističtí řečníci oceňovali heroický boj a oběti komunistických odbojových skupin a poukazovali na antifašistickou jednotu. V šedesátých letech se stal odboj „politickým základem republiky“, která sama sebe každoročně oslavovala.¹¹

Vzpomínky na působení v odboji začaly být od vzniku vládní koalice křesťanských demokratů a socialistů (středolevé vlády) v roce 1963 instrumentalizovány v „synonymum pro vzpomínku na válku obecně“, a tím využívány pro jiné politické cíle.¹² Studentská revolta roku 1968 a vlna terorismu v sedmdesátých letech dostala komunistickou stranu (pro její údajnou blízkost ideálům levicových teroristů) v očích veřejnosti pod tlak, v důsledku čehož byli komunisté z větší části z národního vzpomínkového diskurzu vyloučeni. Antifašistický mýtus odboje byl otřesen rovněž po zavraždění bývalého předsedy vlády Alda Mora v roce 1978 a na počátku osmdesátých let. Tehdy utrpěl masivní šrámy, když byly při generačním konfliktu uvnitř vládních stran křesťanských demokratů (DC) a socialistů (PSI) nastoleny otázky, jak se jednotliví politici podíleli za války na odboji. To vedlo ke zkoumání minulosti odboje obecně a zároveň inspirovalo vědecký výzkum. Kupříkladu komunistický atentát na Via Rasella, který předcházel německé odvetě ve Fosse Ardeatine, byl nyní otevřeně odsou-

¹⁰ J. Staron, Fosse Ardeatine, s. 207.

¹¹ Brunello Mantelli, Revisionismus durch „Aussöhnung“. Politischer Wandel und die Krise der historischen Erinnerung in Italien, in: C. Cornelissen/ L. Klinkhammer/ W. Schwendtker (edd.), Erinnerungskulturen. Deutschland, Italien und Japan seit 1945, Frankfurt 2003, s. 222–232, zde s. 228.

¹² Tamtéž, s. 215.

zen jako teroristický akt.¹³ Proto se od roku 1990 prosadilo paradigma o italské občanské válce, jež nahradilo dosavadní nekritické hodnocení odboje v letech 1943 až 1945. Devadesátá léta, kdy v Itálii došlo k otřesu celého stranického systému, stála ve znamení „tlusté čáry“ národního usmíření antifašistů s fašisty, respektive neofašisty.¹⁴

Obrazy, předávané „mýtem rezistence“, byly určující pro italskou identitu. Například obraz „buon Italiano“ (dobrého Itala), který se se zbraní v ruce postaví proti „cattivo Tedesco“ (zlému Němci) a osvobodí Itálii, se hluboce vryl do kulturní paměti italského národa. Filippo Focardi přišel s tezí, že oba obrazy jsou – s úmyslem zbavit se vlastní viny – navzájem úzce propojeny.¹⁵ To znamená, že čím brutálněji a bezohledněji je zobrazen německý voják, tím bezúhonněji působí bojovník italského odboje. Represálie, jež následovaly po partyzánských případech, se však do uvedeného obrazu nehodí. Za tohoto předpokladu nebylo možno myslet ani na řádné trestní stíhání německých pachatelů ani na vědecké zpracování mechanismů válečných zločinů. Přesnější analýza příčin a jejich následků by bezpochyby v mnohém případech prokázala méně hrdinnou roli odboje.

Zmiňovaný obraz si však žádal také umírněné hodnocení fašismu a italské vojenské agrese ve Středomoří. Ten veřejnosti poskytli publicisté jako Indro Montanelli z konzervativního deníku *Corriere della Serra* nebo myslitelé, například filozof Benedetto Croce, jako „kulturu antifašismu“.¹⁶ Zdůrazňování domnělých italských národních ctností (mazanost, nezáludnost, výřečnost) bylo přeneseno na Mussoliniho, zatímco Hitler byl líčen jako samostatně jednající, démonický pachatel. Fašismus se tu v protikladu k nacionálnímu socialismu jevil jako slabá kopie brutálního originálu.

Obraz nezáludného italského fašismu vytvořila ještě za druhé světové války spojenecká propaganda ve snaze ulehčit Italům změnu fronty a návrat do společnosti demokratických států.¹⁷ Spojenci tím odsouhlasili, že Italové nikdy nebyli zcela pro fašismus a pro Mussoliniho, a nadto, že se obou z vlastní vůle 25. července 1943 zřekli. Fašisté byli tudíž „gangste-

¹³ Tamtéž, s. 217.

¹⁴ Tamtéž, s. 218.

¹⁵ Filippo Focardi, „Bravo Italiano“ e „Cattivo Tedesco“. Riflessioni sulla genesi di due immagini incrociate, in: *Storia e Memoria*, 1/1996, s. 55–83.

¹⁶ Filippo Focardi, *La memoria del Fascismo e il „demone dell’analogia“*, v tisku pro *Storia e Regione*, prosinec 2004, manuskript s. 4 a 10.

¹⁷ H. Woller, *Abrechnung mit Faschismus*.

ry“, kteří italský národ „svedli“. Italský národ byl „good boy“, jenž se pod jinou vládou dokáže polepšit. Tento poněkud jednoduchý postoj se měl projevit také v otázce válečných zločinců.

V samotné Itálii se na věc pohlíželo podobně. Fašisty zavržený, ale trpěný filosof Benedetto Croce formuloval již na podzim 1943 svou myšlenku o „pacientovi Itálii“, který překonal „nemoc fašismu“ sám svržením diktátora.¹⁸ Tohoto bezelstného obrazu se drželi samotní anglosaští historici, což zabránilo kriticky se vyrovnat se zločiny fašistického režimu. Dokonce i vynikající studie Jonathana Steinberga o pronásledování židů v Itálii,¹⁹ v níž se často objevuje srovnání s Německem, vytváří z části dojem „méně záluďného pronásledování židů“ all'italiana a v některých bodech působí nepřesně (například ve školství předcházely italské rasové zákony německým opatřením, nikoli naopak)²⁰.

Jak jsme viděli, posloužil antifašismus jako zakládající konsens italským politickým stranám, byl však po uzavření mírové smlouvy s Itálií v roce 1947 a po vyostření studené války překryt antikomunistickým paradigma-tem. Politické strany byly ve výkladu svého antifašismu tak nejednotné, jak jednotně odmítaly stíhání italských válečných zločinců před spojeneckými soudy a jak prosazovaly zlehčující definici italského fašismu.²¹ Perzekuci válečných zločinců odmítaly proto, že nechtěly před soud postavit členy vlastní strany. Se značnou energií vymýšlely zákulisní cesty, jak například ochránit italské válečné zločince před vydáním do Jugoslávie. Ze stejného důvodu bylo zapovězeno, aby intelektuálové zpracovávali problematiku italské okupační politiky. Nové antikomunistické uspořádání poválečné západní Evropy mělo přednost před potrestáním pachatelů válečných zločinů. Stejný ochranný mechanismus, který nechal italské válečné zločince bez potrestání, využili ve svůj prospěch důsledně také němečtí spolupojovníci. V tomto kontextu je zřejmé, proč byly výsledky vyšetřování německých válečných zločinců na konci padesátých let zaarchivovány v tajném fondu, později nazvaném „skříň národní hanby“.

10. října 1956 napsal italský ministr zahraničí Gaetano Martino svému kolegovi Paolu Emiliu Tavianimu z ministerstva obrany dopis, v němž ho prosil, aby zajistil, že italská vojenská prokuratura nebude požadovat po

¹⁸ Tamtéž, s. 22.

¹⁹ Jonathan Steinberg, *All or nothing. The Axis and the Holocaust 1941–1943*, London 1990.

²⁰ F. Focardi, *Memoria del Fascismo*, s. 5.

²¹ Tamtéž, s. 4.

Spolkové republice Německo vydání žádných dalších válečných zločinců.²² Nejednalo se o nic menšího, než o oficiální nařízení italského ministra zahraničí, adresované ministru obrany, s pokynem, aby zastavil právě začínající sérii italských procesů proti německým válečným zločincům. A to se zdůvodněním, že by mohlo dojít k ohrožení německé obranyschopnosti a výstavby bundeswehru.²³ Martino sice soudil, že „ti, kteří se podíleli na takovýchto barbarských akcích, si osobně žádnou milost nezaslouží“. Avšak, jak ministr litoval, politická situace vypadala v té době jinak než před deseti lety: „Nemohu jako osoba zodpovědná za zahraniční politiku naší země zamlčovat, že žádost o vydání by dnes, dobrých třináct let po bolestných událostech, měla zhoubný vliv na německé a mezinárodní veřejné mínění. Zvláště, když mnoho obviněných generálů bylo již v pravém okamžiku, totiž bezprostředně po skončení války, odsouzeno spojeneckými soudy.“²⁴ Taviano, sám bývalý odbojář a prezident italského svazu partyzánů (ANPI), nechtěl toto účelové spojenectví narušit. Na okraj ministra dopisu poznamenal 20. října 1956: „S ministrem Martinem jsem plně zajedno.“²⁵ Nepřekvapuje tedy, že italský vojenský soud celkově vynesl do roku 1965 proti 25 obžalovaným právě 13 rozsudků²⁶ – hubená bilance, ale na základě pokynů z Bruselu, respektive Říma nikoli podivná.

Nicméně italská konzervativní strana i komunistická strana se zcela shodly na zlehčující definici fašismu.²⁷ Interpretace fašismu jako operetního režimu dávala možnost zprostit celý národ spoluviny na vražedné válce proti židovským spoluobčanům nebo porobeným národům. Toto vytěsnění se podařilo díky neustálému srovnávání s nacistickým Německem – Mussolini a fašisté byli vždy zkoumáni měřítkem nacionálního socialismu, a tudíž shledávání příliš neškodnými. Soustavné zdůrazňování nepolitických charakterových vlastností, například obrazu bezstarostného Mussoliniho s výstředním

---

²² Franco Giustolisi, *Gli scheletri dell'armadio*, in: *Micromega* 1 (2000), s. 345–355, zde s. 350. Dopisy jsou doslovně citovány. Jejich originály nejsou v archivu momentálně k dispozici, protože je zkoumá italský vyšetřovací výbor. Byl to právě Giustolisi, působící jako novinář a vydavatel týdeníku *L'Espresso*, který vyvolal v Itálii roku 1999 skandál kolem zmizelých vyšetřovacích spisů. Nyní je členem vyšetřovací komise a průběžně informuje o jejích výsledcích. Téma znovu připomněl *Spiegel*, 17/2001, s. 56–58: *Schrank der Schande*.

²³ *Süddeutsche Zeitung* (29. 10. 1999), s. 1: *Italien schützt deutsche Kriegsverbrecher. Aus Rücksicht auf den NATO-Partner verzichtete Rom auf die Verfolgung* (Christiane Kohl).

²⁴ F. Giustolisi, *Scheletri*, s. 351.

²⁵ Tamtéž, s. 352.

²⁶ Tamtéž, s. 353.

²⁷ F. Focardi, *Memoria del Fascismo*, s. 4.

soukromím, který byl závislý na démonickém Hitlerovi a sám o sobě nic nerozhodoval, ovlivnilo oklikou přes žurnalistiku také výzkum. Političtí komentátoři jako Indro Montanelli, Arrigo Petacco, Antonio Spinoso, Mario Cervi a Roberto Gervaso, kteří od sedmdesátých let nesčetněkrát vykreslili Mussoliniho jako komedianta, přitom získali významný hlas utvářející podobu celé debaty. To vedlo k defašizaci (defascistizzazione) fašismu, v němž prý už netkvělo nic totalitárního. Tento obraz, přinášený historiografií od poloviny osmdesátých let, zachytil v monumentální šestisvazkové biografii Mussoliniho historik Renzo de Felice. Třebaže autorovi náleží zásluha za to, že upozornil právě na totalitární aspekt fašismu a analyzoval jej, soustředil se de Felice na druhé straně na slabosti Mussoliniho vůdcovské osobnosti, čímž fašistický režim zredukoval na autoritářskou vládu jediné osoby. Tím upřel italské společnosti třicátých let 20. století jakýkoliv podíl na fašismu a poskytl jí rozhršení.²⁸ S podporou de Feliceho studií se etabloval revizionistický pohled na fašismus, byť autorem nezamýšlený, který zlehčuje totalitární dynamiku ve fašismu jasně obsaženou.

Pád komunismu v roce 1989 a rozpuštění silné Komunistické strany Itálie značně přispělo k destabilizaci italské politické kultury. Když počátkem devadesátých let vícero skandálů otřásl také konzervativními křesťanskými demokraty (Democrazia Cristiana), čímž donutilo zasloužilé politiky jako bývalého premiéra Andreottiho k odchodu z veřejného života a přimělo stranu ke znovuzaložení, bylo zřejmé, že antifašistický zakladatelský konsensus se stal dále neúnosným. Zkolabovala nejenom nejsilnější strana, jež zastupovala přibližně šedesát procent italských voličů, ale i politický celek, který se nepřetržitě od roku 1945 podílel na měnících se vládních koalicích. Zkorumpovaný mocenský kartel křesťanských demokratů se zhroutil po vynesení soudního rozhodnutí roku 1992 a s ním zanikla celé jedna politická třída. To vytvořilo do té doby v Evropě nevídané politické vakuum, které bylo zaplněno až nově založenými stranami, kromě jiného i Berlusconiho uskupením Vzhůru Itálie (Forza Italia). Opětovné sjednocení Německa v roce 1990 přineslo další destabilizující prvek do italského vnímání vlastního národa – italské srovnávání se s Německou říší, bezděčně prováděné po celá desetiletí, se jevilo definitivně jako neodpovídající.

Jelikož bývalí komunisté, nyní levicoví liberálové, nebyli s to utvořit většinu, podařilo se Silviu Berlusconiho, tehdy vnímanému především jako

---

²⁸ B. Mantelli, *Revisionismus*, s. 230.

bezáhonný bohatý průmyslník, vstoupit roku 1994 do parlamentu. Berlusconi vyplnil institucionální vakuum a úspěšně vytvořil novou národní identitu. Tu určilo Berlusconiho spojení s „novými pravičáky“, takzvanou Národní aliancí (Alleanza Nazionale), navazující pod vedením Gianfranca Finiho na neofašistickou stranou MSI. Jejich vláda byla opětovně potvrzena v roce 2001. Defašizace italské kultury vzpomínání se tak s příchodem Berlusconiho vlády dostala rovněž do politiky.

Zatímco se antifašistické paradigma vytratilo zároveň s demontáží mýtu o rezistenci, vedlo odmítání německých mocenských nároků (byť jen rétorických) ke sblížení – přehnaně řečeno – neofašistické Itálie s Itálií antifašistickou. Od té doby je v italském politickém diskurzu běžné odmítat vlastní poklesky s poukazem na německého partnera. Tento mechanismus, dávno přenesený do všech oblastí veřejného života, ukazuje nadměrnou citlivost italské veřejnosti vůči jakékoliv formě německé kritiky, ať už je to na poli hospodářském, politickém nebo kulturním. Sport, zvláště fotbal, přitom hraje zvláštní roli.

Je přímo zvykem, vkládat dokonce i do oficiálních projevů nějaké srovnání s nacistickým obdobím, což bývá v zahraničí pocíťováno všeobecně jako nemístné. To bylo zřejmé v roce 2003, když Berlusconi odmítl politickou kritiku německého poslance Evropského parlamentu, Martina Schulzeho, adresovanou vývoji v Itálii, zvláště propojenosti italského soudnictví a italských médií s vládou. Berlusconi k tomu poznamenal, že by bylo možné obsadit Schulzeho do filmové role kápa v koncentračním táboře, v níž by byl „perfektní“.²⁹ Téhož léta se italský státní tajemník pro turismus vyjádřil v jednom článku v tom smyslu, že němečtí turisté zaplavují jako pivo pijící vandalové italské pláže,³⁰ což donutilo německého kancléře Gerharda Schrödera odřící jeho plánovanou prázdninovou návštěvu Itálie. Rozladěnost se podařilo utlumit teprve po týdnech při setkání Berlusconiho a Schrödera na nejvyšší úrovni. Kancléř tehdy demonstroval německou kulturní horlivost návštěvou opery Carmen ve veronském antickém amfiteátru.³¹

Itálie se cítí být vystavena nejen německé kritice, ale v rostoucí míře i chladu angloamerických partnerů. Zvláště v USA přibýly v poslední době

²⁹ Tagesspiegel (3. 7. 2003): Berlusconi KZ-Vergleich löst Eklat aus.

³⁰ FAZ (23. 8. 2003): Tove ist der Birreria? Deutsch-italienische Verstimmung.

³¹ Viz zpravodajství k návštěvě kancléře ve Veroně, mimo jiné mnohoznačný titulek v deníku der Bild (24. 8. 2003): „Kuschelgipfel in Verona“.

v médiích znepokojené komentáře věnované Itálii a nedostatečnému vypořádání se s fašistickým obdobím. Přitom jsou dnes kritičtěji nahlížena také pochybení, jichž se Spojenci dopustili tím, že utvrzovali Itálii v její podřízené roli vůči Hitlerovu režimu. Tato rostoucí mezinárodní pozornost je pro Itálii nová a v tuto chvíli nelze ještě říci, zda povede k oficiálnímu průlom v dosavadním selektivním vzpomínání.

Zatímco se antifašistické paradigma vytratilo zároveň s demontáží mýtu o rezistenci, prosadilo se v italské politice antikomunistické paradigma. Nicméně překonávání fašistického dědictví není ještě ukončeno a vnímání vlastní národní minulosti jako nevýznamné poznámky pod čarou dějin, analogické k roku 1945, je stále velmi rozšířené. Byť byl překonán hrdinský epos, podle něhož náleží odboji dík za osvobození vlasti,³² a období německé okupace je nyní chápáno z pohledu občanské války. Rovněž připravenost italského výzkumu vyrovnat se se zločiny italské okupace a italského antisemitismu významně stoupla, ovšem aniž by vyvolala širší ohlas. Zatím není práce badatelů ohrožena ani Berlusconiho vládou, neboť zpracování historie je ve společnosti stále ještě chápáno jako tlustá čára za minulostí. Nemusíme se tedy obávat nějaké hlubší reflexe nebo veřejných debat v médiích.

Společenská akceptovatelnost nebo zlehčování, tedy defašizace fašismu pokračuje ve druhém funkčním období Berlusconiho jako vlna „refašizace“ veřejného života. Její příznaky lze spatřovat v přejmenovávání historických míst a ulic po fašistických politicích.³³ Současně se Berlusconiho vláda snaží do politického života silněji integrovat antikomunismus. To jasně dokazuje rostoucí počet památních dnů, které připomínají zločiny komunismu. Tím bylo například roku 1945 vyvraždění italských venkovanů z okolí Terstu Titovými komunistickými partyzány v krasových jeskyních na Istrii, italsky nazývaných „Foibe“. Od roku 2001 se tímto zločinem velmi zabývala publicistika, ačkoliv odborníkům jsou události známy několik desetiletí a výzkumem byly již dostatečně zpracovány. Jako památní den za Foibe byl stanoven 10. únor, den podpisu mírové smlouvy v roce 1947. To je příklad zdařilé instrumentalizace dějin – uzavřením mírové smlouvy byla učiněna tlustá čára za druhou světovou válkou, kterou většina Italů vnímá nanejvýš tak, jako by byla chtěná a také prohraná jen hrstkou fašistů. Souvislost mezi vražděním Italů odsunutých z Istrie a válečnou expanzí vedenou

³² F. Focardi, *Gedenktage*, s. 219.

³³ F. Focardi, *Memoria*, s. 13. Podrobně B. Mantelli, *Revisionismus*, s. 223.

fašistickým režimem byla takto z veřejné kultury vzpomínání vyloučena. Také nedávno vyhlášený památní den připomínající zavražděné evropské židy se řídí datem, kdy byl osvobozen koncentračního tábor Osvětim, tedy 27. lednem. Kritici vytýkají, že byla promarněna šance upozornit na italský fašismo-antisemitismus a že opět zůstalo u narážek na monstróznost velkého německého bratra.

Závěrem lze konstatovat, že se výzkum sice může podrobně zabývat zločiny národní minulosti, ovšem nemůže sloužit jako garant toho, že fakta budou přijata veřejností. Bádání je nanejvýš s to hrát roli indikátoru sledujícího proměnlivost veřejného mínění a jeho připravenost pustit se do jiných výkladů minulosti. Dnes hrozí, že vzpomínky na partyzánskou válku, jež se z vědomí italské veřejnosti vytratily společně se zánikem mýtu o odboji, budou nahrazeny „připomínkou obětí“. Ta by se mohla stát v postfašistické Itálii novým civilním náboženstvím,³⁴ které by opět upravilo vnímání fakt a zabránilo tomu, aby se prosadila „připomínka pachatelů“, vyplývající z pokroků historického výzkumu.

(přeložila *Lucie Filipová*)

---

³⁴ L. Klinkhammer, *Kriegserinnerung*, s. 341.